

Alenka Cedilnik

Ksenofont in konji

Ksenofontovo življenje nam je z izjemo časa, ki ga je prebil na pohodu Kirovih grških najemnikov (401–400), slabo poznano in odpira vrsto še nerešenih vprašanj. V prispevku bom na osnovi Ksenofontovega pisanja o konjih¹ najprej skušala nekoliko osvetliti avtorjevo življenjsko pot, preden se je odločil priključiti se Kiru, nato pa bom zaradi Ksenofontove tesne povezanosti s konji kratko predstavila tudi njegov odnos do teh živali.

I.

Ksenofont se je najverjetneje rodil med letoma 430 in 425 pr. Kr.² Čeprav nam točen datum njegovega rojstva ni znan, lahko približno letnico določimo na osnovi podatkov, ki nam jih o Ksenofontu prinaša Diogenes Laertski, ter na osnovi tega, kar nam o sebi pove Ksenofont sam. Diogenes Laertski namreč poroča, da je Ksenofont v 4. letu 94. olimpijade (to je leta 401 pr. Kr.) dosegel svoja najboljša leta in se udeležil pohoda Kira mlajšega.³ Na osnovi Ksenofontovega pisanja o pohodu v delu *Anabasis* pa lahko sklepamo, da je bil Ksenofont mlajši od svojega prijatelja Proksena, na čigar pobudo se je pohoda udeležil in je bil takrat star okoli trideset let.⁴ Ksenofont je bil atenski državljani in je pripadal demu Erhija (Ἐρχιδης),⁵ ki je ležal nekaj kilometrov severovzhodno od Aten. Tam naj bi imel njegov oče Grilos velika posestva, po zaslugi katerih naj bi bil dovolj bogat,⁶ da se je uvrščal v razred konjenikov. Pripadniki tega razreda so morali na svojih posestvih rediti konje, ki bi bili v

1 Ksenofont piše o konjih v skoraj vseh svojih delih, v pričujočem prispevku pa se bom najbolj oprla na dela *Anabasis*, *Konjenišтво*, *Grška zgodovina*, *Ojkonimikos* in *Spomini na Sokrata*.

2 Breitenbach, »Xenophon«, 1571; Anderson, *Xenophon*, 9–10; Lendle, »Xenophon«, 185.

3 Diogenes Laertius 2.55.

4 Xen. *An.* 2.6.20; 3.1.14 in 25; 6.4.25.

5 Diogenes Laertius 2.48.

6 Ksenofont sam (*Eq.* 2.1) piše, da so konjeniki prihajali iz vrst premožnih ljudi.

primeru vojne takoj pripravljeni iti v spopad.⁷ Čeprav ni gotovo, da je domneva v zvezi s premoženjskim stanjem Ksenofonovega očeta pravilna (niti Ksenofont niti drugi avtorji o tem namreč nikjer ne poročajo jasno), pa obenem gotovo ni neosnovana. Ali je Ksenofont vse od ranega otroštva dejansko živel v tesnem stiku s konji, je posebej pomembno tudi z vidika vprašanj, ki smo si ju zastavili na začetku prispevka. Zato bomo omenjeni domnevi namenili nekoliko več pozornosti.

Ishomah v Ksenofontovem delu *Ojkonomikos*⁸ Sokratu pojasnjuje, kolikšen dobiček prinaša kmetovanje tistemu, ki se z njim marljivo ukvarja. Pri tem kot primer navede ravnanje svojega očeta. Ta namreč nikoli ni kupoval že obdelanih posestev, ampak le takšna, ki so zaradi nesposobnosti in brezbriznosti lastnikov ostajala zanemarjena in neobdelana. Ko pa je posestva s pridnim delom iz pustinje spremenil v cvetoča polja, jih je z velikim dobičkom znova prodal. Takšnega ravnanja je naučil tudi svojega sina Ishomaha, in dobiček, ki sta ga s prodajo imela, je bil, kot pripoveduje Ishomah, mnogo večji od cene, za katero sta posestvo kupila. Ker je iz Ishomahove pripovedi možno jasno razbrati, da Sokrat takšnega vira zaslužka pred tem ni poznal, in ker gre za edino omembo tovrstnega prekupčevanja v celotni grški antični literaturi,⁹ bi sicer lahko domnevali, da se za Ishomahovim očetom skriva Ksenofontov oče Grilos, za Ishomahom pa Ksenofont sam.¹⁰ Vendar pa tega žal ni mogoče dokazati. Ne glede na to, ali gre v Ishomahu prezpoznati Ksenofonta ali ne, pa odlomek zagotovo kaže, da je Ksenofont dobro poznal vire zaslužka, ki so se zaradi svoje preprostosti¹¹ bogatim posestnikom ponujali kar sami od sebe, a kljub temu, kot se zdi, med njimi niso bili splošno razširjeni. Seveda bi se Ksenofont zgoraj opisanega prekupčevanja z zemljo lahko naučil tudi kako drugače in ne le kot sin posestnika, veččega takšnega ravnanja. A v primeru, da tovrstno prekupčevanje v resnici niti med bogatejšimi, ki bi si ga lahko privoščili, ni bilo dosti razširjeno,¹² bi se zdelo verjetneje, da se ga je Ksenofont naučil od očeta in ne kako drugače.

Vsekakor je Ksenofont bil premožen človek, saj si je konja lahko privoščil. O tem nam ni potrebno zgolj ugibati, ker so Ksenofontova dela v tem pogledu povsem nedvoumna. Edini konji, ki so vse od začetka Kirovega pohoda spremljali grške najemnike upornega perzijskega princa, so bili Klearhovi traški konjeniki,¹³ ob njih pa še konji poveljnikov in drugih posameznikov.¹⁴

7 Lendle, »Xenophon«, 185.

8 Xen. *Oec.* 20.22–29.

9 Finley, *Studies in land*, 270, op. 46; gl. tudi Delebecque, *Essai sur la vie*, 25 in 79, op.15.

10 Delebecque, *Essai sur la vie*, 25.

11 Ishomah Sokratu zagotavlja, da se je večšine mogoče z lahkoto naučiti in je dovolj že, če zanjo samo slišiš; Xen. *Oec.* 20.24.

12 Tudi Ishomahov oče se spretnega kupčevanja z zemljo ni naučil od koga drugega, ampak se je, kot pripoveduje Ishomah, vsega domislil povsem sam; Xen. *Oec.* 20.25.

13 Ksenofont poroča, da jih je bilo več kot štirideset; Xen. *An.* 1.5.12–13. Gl. tudi prav tam 1.10.14–15.

14 Lee, *Greek Army*, 134–35.

Med slednjimi je bil tudi Ksenofont. Pohodu se ni pridružil kot vojak, marveč kot civilist. Kljub temu ni, tako kot večina drugih udeležencev pohoda, poti prehodil, marveč si lahko na kar nekaj mestih njegove *Anabasis* preberemo, da so mu naporno potovanje močno olajšali konji.¹⁵ Če pa si je Ksenofont na pohodu lahko privoščil ne le enega, ampak celo več konj,¹⁶ potem si lahko o njegovem premoženju in o premoženju njegove družine ustvarimo še nekoliko jasnejšo podobo. Nakup in vzdrževanje konja sta bila v antiki izredno draga. Okoli leta 400 pr. Kr., torej približno v času Ksenofontovih priprav na Kirov pohod, je bilo za konja v Atenah potrebno odšteti okrog 12 min, to je 1200 drahem.¹⁷ Če pomislimo, da je plačilo za izučenega delavca pri zahtevni gradnji Erehteja na atenski Akropoli v tem obdobju znašalo drahmo na dan,¹⁸ potem bi moral človek z dobro plačo za povprečno dobrega konja delati 1200 dni oziroma več kot tri leta, pri čemer bi moral prihraniti čisto ves zaslužek. Za izjemne konje pa je bilo seveda potrebno odšteti še neizmerno višje vsote denarja. Cena Bukefala, konja Aleksandra Velikega, naj bi znašala neverjetnih 13 talentov,¹⁹ torej 78.000 drahem²⁰ ali več kot 336 kilogramov srebra,²¹ dobro plačani delavec pa bi moral za takšno vsoto delati 213 let.²²

Čeprav Ksenofont o tem izrecno ne poroča, se zdi, da je vsaj del konjev, ki jih je imel na pohodu, pripeljal s seboj. Ko je po Kirovi smrti v bitki pri Kunaksi in izgubi svojih dotedanjih poveljnikov grška najemniška vojska brez dovoljenja perzijskega kralja Artakserksa II. odšla na dolgo pot proti domovini, je že prvi dan pohoda s strani sovražnika utrpela znatne izgube. Napadu sovražne konjenice in oddelka lahko oboroženih lokostrelcev in fračarjev se Grki niso mogli uspešno upirati.²³ Na osnovi izkušenj prvega dne je Ksenofont spredel, da se jim brez konjenice in fračarjev skozi sovražno deželo ne bo mogoče umakniti. Kot eden izmed nedavno imenovanih strategov, ki so nadomestili s strani Perzijcev zajete in usmrčene predhodnike, je zato opozoril na nujnost vzpostavitve lastne konjenice. Pri tem je kot osnovo nove voja-

15 Xen. An. 3.3.19–20; 3.4.46; 4.5.35.

16 Xen. An. 3.3.19.

17 Lys. 8.10. Gl. tudi Raepsaet, »Pferd,« 699.

18 Komentar Davida Movrina v op. 18 k delu Lisija, *Govor proti Eratostenu*, enemu izmed trideseterece tiranov, v: Senegačnik, *Antologija antičnega govornišstva*, 36.

19 Plin. Nat. 8.154.

20 Atiški talent je tehtal več kot 25 kilogramov in je bil vreden 6000 drahem.

21 Gl. tudi komentar Mateja Hriberška k mestu Plin. Nat. 8.154 v op. 201 v: Plinij Starejši, *Naravoslovje*, 356.

22 Konec 5. stol. je bilo za povprečnega sužnja v Atenah potrebno odšteti okoli 200 drahem, kar bi pomenilo, da je bila vrednost povprečno dobrega konja v tistem času v Atenah enaka vsoti, ki jo je bilo potrebno odšteti za kar šest povprečnih sužnjev. Okoli dvajsetkrat cenejše od povprečno dobrega konja je bilo govedo, za katerega je bilo potrebno plačati od 50 do 70 drahem. Cena ovce je znašala od 15 do 20 drahem, cena koze pa je bila nižja in se je gibala med 10 in 12 drahmami. Majhno hišo ob obali je bilo mogoče kupiti že za 105 drahem, če pa je hiša imela vrt, je bila njena cena skoraj enkrat višja, to je 205 drahem. Šestkrat do desetkrat višja od cene manjše hiše z vrtom je bila cena večje kmetije, ki je znašala od 1200 do 1900 drahem. Tako je bilo v Atenah konec 5. stol. večjo kmetijo mogoče kupiti z vsoto denarja, ki je bila potrebna tudi za nakup povprečno dobrega konja; gl. Schumacher, *Sklaverei in der Antike*, 47–48; Bratož, *Rimska zgodovina*, 351.

23 Xen. An. 3.3.6–11.

ške enote navedel svoje in Klearhove konje, zraven pa še večje število konj, ki so jih vzeli sovražnikom in so jih doslej uporabljali za prenašanje tovora.²⁴ O Klearhu vemo, da so ga na pohodu spremljali konjeniki. Večino teh so predstavljali traški konjeniki (okoli 40), ki pa so po Kirovi smrti prestopili na perzijsko stran.²⁵ Kljub temu je del Klearhovih konjenikov vendarle ostal v vrstah grških najemnikov in te je lahko Ksenofont vključil v na novo oblikovano konjenico.²⁶ Dosti bolj nejasno pa je, kateri naj bi bili konji, ki jih je imel ob sebi Ksenofont. Pred tem mestom nikjer ne omenja, da bi konje imel, in čeprav tudi tokrat izrecno ne trdi, da so konji njegova last,²⁷ smo lahko prepričani, da je bil lastnik vsaj enega izmed njih, z ostalimi pa je lahko, če že niso bili njegovi, vsaj do določene mere razpolagal. Ker je bil še do nedavnega civilist in ker si v času dveh dni, odkar je bil strateg, teh konj najverjetneje ni mogel pridobiti, si lahko predstavljamo, da so ga konji spremljali že vsaj nekaj časa, če ne že vse od začetka pohoda. Če bi do konj prišel po zaslugi strateške funkcije, ki jo je opravljal, bi morali tudi preostali strateg razpolagati vsak s svojo skupino konj. Tega pa iz Ksenofontovega zapisa ne moremo razbrati, saj Ksenofont kot osnovo nujno potrebne konjenice omenja le svoje in Klearhove konje ter konje, ki so jih uplenili sovražniku.

Bi bilo mogoče, da je Ksenofont že kot civilist v tolikšni meri izstopal v primerjavi z ostalimi Grki, ki so se udeležili Kirovega pohoda, da mu po številu konj, s katerimi je razpolagal, razen Klearha nihče ni bil enak? Na osnovi njegovih besed »ὁρῶ δὲ ἵππους ὄντας ἐν τῷ στρατεύματι«²⁸ bi lahko skleпали, da je temu dejansko bilo tako, saj v nadaljevanju razen svojih, Klearhovih in uplenjenih konj kot osnovo za oblikovanje konjenice ne navaja drugih živali. Mogoče bi sicer tudi bilo, da Ksenofont s konji, ki so bili lastnina koga drugega, brez lastnikovega dovoljenja ni mogel računati in jih zato v svojem predlogu ne omenja. Ker pa so na koncu zbrali le 50 konj in jezdecev,²⁹ lahko domnevamo, da razen treh kategorij, ki jih v svojem predlogu omenja Ksenofont, grški najemniki drugih konj v resnici niso imeli na razpolago, saj število 50 v primerjavi s perzijskimi močmi ni veliko.³⁰ Zato bi bil Ksenofontov predlog verjetno brez vrednosti, če ne bi bilo tega števila možno doseči že s konji, o katerih je govoril, ko je predlagal vzpostavitev konjenice. V tem primeru pa dobi Ksenofontov predlog, če imamo pred očmi vprašanje, kako bogat bi Ksenofont lahko bil, čisto poseben pomen. Ksenofont je očitno razpolagal s skupino konj, ki je bila omembe vredna tudi v tedanji izjemno težki situa-

24 Xen. An. 3.3.16–19.

25 Xen. An. 2.2.7.

26 Xen. An. 3.3.19.

27 Konji, o katerih govori Ksenofont, so τοὺς μὲν τινὰς παρ' ἐμοί; Xen. An. 3.3.19.

28 Xen. An. 3.3.19 (vidim, da v vojski so konji).

29 Xen. An. 3.3.20.

30 Po odločitvi, da se brez kraljevega dovoljenja odpravijo na pot proti domovini, so Perzijci grške najemnike že prvega dne napadli. Napadel jih je Mitridat na čelu dvesto konjenikov in oddelka lokostrelcev in fračarjev; Xen. An. 3.3.6. V bitki pri Kunaksi je Kir napadel s 600 konjeniki, Artakserks pa jih je imel ob sebi kar 6000; Xen. An. 1.8.24; gl. tudi Xen. An. 1.7.11.

ciji. Seveda bi bilo mogoče, da so na teh konjih jezdili njegovi tovariši, ki so vzpostavitev konjenice podpirali. A kdo bi ti tovariši lahko bili, saj jih Ksenofont v povezavi z oblikovanjem nove konjenice prav nikjer ne omenja?³¹ Drži sicer, da je bil za poveljnika na novo oblikovane konjeniške enote postavljen prav Ksenofontov rojak, Likij iz Aten.³² Toda Ksenofont kakih posebnih Likijevih zaslug, povezanih z razpoložljivim številom konj, niti na tem mestu niti kasneje ne navaja.³³

Likij pa še zdaleč ni bil edini Atenec, ki se je tako kot Ksenofont udeležil Kirovega pohoda. Poleg njega omenja Ksenofont še nekaj drugih imen.³⁴ Vendar ostaja do vseh, tako kot do Likija, v svojih spominih povsem nevtralen, in iz njegovega pisanja ne moremo razbrati, ali je bil z njimi tesneje povezan kot z drugimi možmi, s katerimi se je z ramo ob rami boril za srečno vrnitev v domovino. Tako je bil Proksen iz Bojotije edini udeleženec pohoda, za katerega vemo, da je bil Ksenofontov prijatelj, saj nam to avtor sam na nekaj mestih izrecno pove.³⁵ Proksen pa je bil v času, ko si je Ksenofont prizadeval oblikovati konjenico, že mrtev. Poleg tega na osnovi Ksenofontovega pisanja ne moremo razbrati, kolikšen del mož, če sploh kdo izmed teh, za katere vemo, da so prihajali iz Aten, je pred bitko pri Kunaksi imel svojega konja. Z izjemo Likija, ki je kot poveljnik na novo oblikovane konjeniške enote vsaj v tej funkciji konja moral imeti, preostali v vojski ali niso zasedali mesta, na katerem bi konja morali imeti, ali pa zanje ne vemo zanesljivo, kakšno funkcijo so opravljali.³⁶

Čeprav o etnični sestavi grških najemnikov, ki so se pridružili Kiru, nimamo dovolj podatkov, da bi lahko vsaj približno ocenili, koliko jih je prihajalo iz posameznih delov Grčije, bi vendarle lahko domnevali, da so Atenci med njimi predstavljali sorazmerno majhen delež.³⁷ Edini strateg, za katerega vemo, da je pred začetkom pohoda najemnike verjetno novačil tudi na področju Atike, je bil Proksen iz Bojotije.³⁸ A kot lahko sklepamo tudi na osnovi

31 Ko se je pri Herakleji ob Pontu grška najemniška vojska razcepila v tri skupine in so Arkadijci in Ahajci, za katere Ksenofont na tem mestu piše, da so tvorili več kot polovico celotne vojske, šli svojo pot, je moral Ksenofont z njihove strani poslušati očitke, da kot Ateneec, ki v vojsko vrhu vsega ni pripeljal niti enega vojaka, Peloponežanom in Lakedajmoncem ne more poveljevati; Xen. An. 6.2.10.

32 Xen. An. 3.3.20.

33 Xen. An. 4.3.22,25 in 7.24.

34 V delu *Anabasis* Ksenofont poimensko navaja naslednje državljane Aten: Kefisodor (lohag), Amfkrat (lohag), Ariston (morda lohag), Likij (poveljnik konjenice), Polikrat (lohag), Frazija (lohag) in Gnesip (lohag). Gl. tudi Roy, »Mercenaries of Cyrus«, 303–307.

35 Xen. An. 3.1.4–10; 5.3.5.

36 Kolikor je mogoče razbrati iz Ksenofontovega pisanja, je pet njegovih rojakov na pohodu opravljalo funkcijo lohaga (za enega funkcije lohaga ni mogoče povsem zanesljivo dokazati). Za mesto lohaga pa konj ni bil nujno potreben, saj so se ti v spopadu bojevali peš skupaj s svojo enoto. Tudi na pohodu so lohagi ob svoji enoti hodili, lahko pa so tudi jahali na konju, če so konja seveda imeli; gl. Lee, *Greek Army*, 94.

37 O tem, iz katerih grških pokrajin so najemniki v Kirovi vojski prihajali, gl. Lee, *Greek Army*, 44–48.

38 Lee, *Greek Army*, 46; Roy, »Mercenaries of Cyrus«, 301.

Ksenofontovih spominov, Atenci pohodu niso bili naklonjeni.³⁹ Komaj tri leta so namreč minila od konca peloponeške vojne, v kateri je Sparta prav zaradi Kirove podpore Atene premagala. Splošna nenaklonjenost, ki so jo v Atenah čutili do Kira, je bila eden izmed razlogov, zaradi katerih je Ksenofont po prejemu Proksenovega vabila, naj se udeleži pohoda, nekaj časa okleval.⁴⁰ Ker je iz njegovega zapisa⁴¹ mogoče razbrati, da pred prijateljevim vabilom za pohod ni vedel, in ker ne omenja, da bi razen Sokrata in preročišča v Delfih še koga vprašal za nasvet, dobimo na osnovi njegovega pisanja vtis, da se v krogu njegovih znancev in prijateljev v Atenah o pohodu ni dosti govorilo in je bil Ksenofont edini, ki je o odhodu h Kiru sploh razmišljal. Vsaj med premožnejšimi Atenci pohod očitno ni vzbudil velikega zanimanja, njegovi pripadniki pa se nanj – vsaj v večjem številu ne – niso odpravljali.

Zato se zdi nekoliko vprašljivo, ali bi v ozadju Ksenofontove odločitve, da se kljub pomislekom priključi Kiru, v resnici lahko videli Ksenofontov strah pred možnimi posledicami njegove domnevno aktivne podpore režimu trideseterice, ki je do pred nedavnim vladal v Atenah.⁴² Kot očitno premožen državljani Aten je Ksenofont najverjetneje pripadal drugemu premoženskem razredu,⁴³ to je razredu konjenikov. Kot je bilo že zapisano, je bila dolžnost pripadnikov tega razreda vzdrževanje za potrebe vojskovanja izurjenih konj in služenje v konjenici. Če se je Ksenofont v resnici rodil med leto-

39 Kirovo vojsko grških najemnikov so poleg enot, ki so že pred začetkom priprav obstajale na zahodu Male Azije in v katerih je že takrat bilo veliko Arkadijcev, v veliki meri predstavljali na novo nanovačeni najemniki iz Ahaje, Arkadije in Bojotije, deloma pa tudi iz Tesalije in s Hersoneza. Delež Arkadijcev in Ahajcev je morda predstavljal kar 75 odstotkov v enotah, ki sta jih na zahodu Male Azije nabrala Ksenija in Pasion, in 40 odstotkov preostalega dela najemnikov; Lee, *Greek Army*, 43–48, 81–82; gl. tudi Xen. *An.* 6.2.10.

40 Xen. *An.* 3.1.5.

41 Xen. *An.* 3.1.4–10.

42 Aristotel (*Ath.* 40.1) sicer poroča, da so se Atenci, ki so se v času režima trideseterice bojevali na strani tiranov, tudi po razglasitvi amnestije bali posledic svojega ravnanja in se zato v velikem številu odločali za preselitev v Elevzino. Kot kaže, so bili njihovi strahovi vsaj delno upravičeni, saj so se Atenci ob začetku spartansko-perzijske vojne v zahodnem delu Male Azije (l. 400) – v želji, da se iz vojne ne bi vrnil – odločili poslati spartanskemu poveljniku na tem področju Tibronu na pomoč 300 konjenikov iz vrst konjenice režima trideseterice; Xen. *Hell.* 3.1.4. Ker pa se Ksenofontovi znanci, kot bi lahko sklepali na podlagi zgodovinarjevega pisanja, za Kirov pohod niso odločali, lahko domnevamo, da so na Ksenofonta kljub temu, da si je najbrž želel umakniti se iz nevarnih Aten, vplivali tudi drugi dejavniki, ki so bili v primerjavi z že navedenim odločilnejši. V prid tej razlagi bi lahko govoril tudi zgoraj omenjeni podatek o 300 konjenikih, ki so jih Atenci poslali na pomoč Spartancu Tibronu. Ker je bilo število atenskih konjenikov v času po koncu peloponeške vojne zagotovo precej manjše kot pred njenim začetkom, je moralo 300 konjenikov predstavljati znaten del takratne atenske konjenice. Zato bi si težko predstavljali, kako bi Atenci tako veliko število konjenikov Tibronu lahko poslali, če bi se ob padcu režima trideseterice pripadniki atenske konjenice v večjem številu umaknili iz Aten. Krentz, *Thirty at Athens*, 117–20, navaja primere, ki kažejo, da so se Atenci, ki so bili v času režima trideseterice uvrščeni na seznam treh tisoč državljanov ali so v tem času celo služili v konjenici, potem, ko je bila državljanska vojna končana in je bila sprejeta amnestija, lahko ponovno vključili v politično življenje ponovno demokratičnih Aten. Pri tem so se nekateri potegovali celo za pomembnejše funkcije v upravi.

43 Gl. Breitenbach, »Xenophon von Athen«, 1573; Delebecque, *Essai sur la vie*, 25; Anderson, *Xenophon*, 15; Lendle, »Xenophon«, 185; Schütrumpf, »Xenophon aus Athen«, 633. Da je Ksenofont veliko vedel o konjih in o vlogi konjenice, je mogoče razbrati iz vseh Ksenofontovih del, predvsem pa iz spisov *Konjenišvo* in *Poveljnik konjenice*.

ma 430 in 425, potem je že pred koncem peloponeške vojne dopolnil 18 let in bil v okviru file, ki ji je pripadal, vključen v konjeniški oddelek. V svoji enoti se je v prvih dveh letih uril tako kot jezdec v bojni razporeditvi kot tudi v paradni ježi v slovesnih procesijah in ob drugih prazničnih prireditvah.⁴⁴ Ker je dveletno obdobje urjenja verjetno zaključil, še preden se je peloponeška vojna končala, je v spopadih zadnjih let vojne morda že aktivno sodeloval, vendar o tem nimamo nobenih zanesljivih podatkov.⁴⁵

Prav tako ni povsem jasno, kakšna je bila njegova vloga v času zloglasnega režima trideseterice v Atenah (404–403). Ksenofontovo poročilo o dogajanju v Atenah v obdobju njenega vladanja je podrobno in nam kljub temu, da Ksenofont samega sebe v njem nikoli posebej ne izpostavi, deloma razkrije avtorjeva osebna prepričanja in nazore, nekoliko pa morda tudi njegovo takratno ravnanje. Tako je mogoče na osnovi njegovega pisanja jasno razbrati, da je avtor Kritiji in njegovi nasilni politiki izrazilo nenaklonjen,⁴⁶ medtem ko zmernejšega Teramena predstavlja z odobravanjem in celo občudovanjem.⁴⁷ Zdi se, da je bil Ksenofont v zaostrenih razmerah po koncu peloponeške vojne eden tistih, ki so politiko trideseterice sprva podpirali.⁴⁸ Ko pa se je režim že kmalu po svojem nastopu v želji, da bi svojo oblast okrepil in razširil, obrnil proti povsem nedolžnim ljudem, je tako kot v mnogih drugih tudi v samem Ksenofontu vzbudil tiho nasprotovanje in prav gotovo tudi strah.

Vendar Ksenofont najverjetneje ni bil med tistimi, ki so zaradi čedalje bolj nasilne in samovoljne politike trideseterice Atene zapustili. V svoji predstavitvi takratnega dogajanja se namreč omejuje le na Atene in na dogodke, v katere so bili vpleteni tudi tisti, ki so v Atenah ostali. Prav ničesar pa nam ne

44 Kako je urjenje potekalo, Ksenofont opisuje v delu *Poveljnik konjenice*. Ker Ksenofont po odhodu h Kiru v Atenah morda nikoli več ni živel, je lahko delovanje atenske konjenice najbolje spoznati prav v času, preden je kot mlad mož zapustil Atene in se pridružil Kiru.

45 Domnevi, da se je Ksenofont leta 409 udeležil Trasilove odprave v Malo Azijo, pri kateri je sodelovala tudi atenska konjenica (Xen. *Hell.* 1.2–3), in leta 406 pomorske bitke pri Arginuzah (Xen. *Hell.* 1.6.24), sta morda pravilni, a ju ni mogoče dokazati; gl. Schwartz, »Quellenuntersuchungen«, 165–65; Breitenbach, »Xenophon von Athen«, 1571–1573; Anderson, *Xenophon*, 18.

46 Kritija je bil tisti, ki je zaradi želje po maščevanju krivično zahteval smrt mnogih povsem nedolžnih Atencev (Xen. *Hell.* 2.3.15, 17).

47 Teramen nasprotuje usmrtnitvam (Xen. *Hell.* 2.3.15) in opozarja na nujnost, da se za podporo režimu pridobi širši krog državljanov (*Hell.* 2.3.17).

48 Xen. *Hell.* 2.3.12–14; gl. tudi Shear, *Polis and revolution*, 186. Vzpostavitev režima trideseterice je spremljal tudi Platon, misleč, da režim za Atene pomeni prehod iz krivičnega v pravično življenje. Ob dogodkih, ki so v kratkem sledili, pa je spoznal, kako zelo se je motil; gl. Platon, *Epist.* 7.324b–d. Ker Ksenofont Sokrata ni le poznal, ampak je bil verjetno tako kot Platon Sokratov učenec (gl. Anderson, *Xenophon*, 9, 20–21), je povsem mogoče, da sta se Ksenofont in Platon osebno poznala. Vendar pa Ksenofont Platona v svojih delih omenja le na enem mestu (Xen. *Mem.* 3.6.1), Platon pa Ksenofonta nikoli. O tem, da je bilo ravnanje trideseterice sprva na splošno dobro sprejeto, gl. tudi Krentz, *Thirty at Athens*, 16 in 60–63. Podpora, ki jo je trideseterica uživala s strani atenske konjenice, pa se zdi še razumljivejša, če upoštevamo, da konjeniki, ki so leta 411 podpirali tudi oligarhični režim sveta štiristorih, prav zato med letoma 410 in 405 niso imeli polnopravnega državljanstva; gl. Németh, *Kritias und die Dreißig Tyrannen*, 81–82, zlasti op. 40 (delo Glenna R. Bugha, *The Horsemen of Athens*, Princeton, New Jersey 1988, na katero se Németh na tem mestu opira, mi na žalost ni dostopno).

pove o tem, kaj se je skrito pred očmi zunanjih opazovalcev dogajalo v taboru Trazibula in njegovih demokratov. Ko so slednji zavzeli obmejno utrdbo File, nam Ksenofont precej podrobno oriše ravnanje trideseterice, ki je proti Trazibulu in njegovim pristašem poslala vojsko treh tisočev skupaj s konjenico.⁴⁹ Ničesar pa ne izvemo o dogajanju na nasprotni strani. Ker iz Ksenofontovega zapisa ni mogoče razbrati, ali je trideseterica v prvem napadu na Trazibula uporabila svojo celotno konjenico ali samo posamezne enote,⁵⁰ ne vemo, ali je Ksenofont v spopadu osebno sodeloval. Čeprav je mogoče z veliko mero gotovosti domnevati, da je bil Ksenofont ob navedenih dogodkih – ne glede na to, ali se je v posameznih spopadih boril ali ne – v vrstah atenske konjenice, ki je aktivno podpirala režim trideseterice, dogodke vseeno opisuje tako, da je njegova naklonjenost do demokratov povsem očitna.⁵¹ Kot osebno zelo veren mož le slednjim pripisuje, da pred pomembnimi odločitvami iščejo pomoč pri bogovih, medtem ko se člani trideseterice z izjemo Teramena k bogovom ne obračajo niti niso deležni njihove pomoči. Prvi napad na Trazibula se je trideseterici ponesrečil, ker jim je uspeh kljub sprva odličnemu vremenu preprečil nenaden snežni vihar. Enako neuspešni pa so bili za trideseterico, katere vojska je bila vedno v številčni premoči, tudi vsi naslednji spopadi, ki jih opisuje Ksenofont.⁵²

Ksenofont ima skozi celotni prikaz državljanske vojne nenehno pred očmi predvsem vlogo atenske konjenice. Posebej jo izpostavi že ob prvem napadu na File,⁵³ v nadaljevanju pa tudi v vseh naslednjih spopadih.⁵⁴ Še očitneje pa izstopa vloga, ki jo Ksenofont pripisuje konjenici pri obrambi samega mesta in njegove neposredne okolice. Po porazu v Pireju in potem, ko je trideseterico v Atenah nadomestila na novo izvoljena deseterica, je bila, kot poroča Ksenofont, prav konjenica tista, ki je skrbela za red in mir v samem mestu in je celo ponoči nenehno stražila obzidje, saj je obstajala nevarnost,

49 Xen. *Hell.* 2.4.2–3.

50 Ob zavzetju File je imel Trazibul ob sebi okoli 70 mož. V času, ko je trideseterica s svojo vojsko Trazibula po zavzetju File napadla, pa je Trazibul razpolagal tudi z močnim oddelkom najemnikov, ki jih je plačal govornik Lizija. Natančno število teh najemnikov ni znano: Justin (5.9.9) in Orozij (2.17.9) navajata 500 mož, Plutarh (*Mor.* 835f) pa le 300; gl. tudi Krentz, *Thirty at Athens*, 70–73, op.11, in 83–84.

51 Izrazito negativne poteze, ki jih Ksenofont pripisuje režimu trideseterice, bi morda deloma lahko pripisali avtorjevemu prizadevanju, da s pisanjem vsaj nekoliko opraviči svoje ravnanje v času režima. Trideseterica naj bi namreč, kot piše Ksenofont, s terorjem Atence prisilila v dejanja, za katera se sami, če bi imeli možnost izbire, nikoli ne bi odločili; gl. Krentz, *Thirty at Athens*, 145–46.

52 Drugi napad vojske trideseterice na File (*Hell.* 2.4.4–7), spopad na Munihiji v Pireju (*Hell.* 2.4.10–22).

53 Xen. *Hell.* 2.4.2–3.

54 Po prvem neuspehu je trideseterica na področje v širši okolici Fil poslala del spartanske posadke in dva oddelka konjenikov z nalogo, da demokratski strani onemogočijo oskrbo. Tudi to vojsko je Trazibul s svojimi možmi premagal. Nov neuspeh naj bi znova vsaj nekoliko omilili prav konjeniki, ki so jih ob novici o porazu poslali iz mesta, a se je nasprotnik umaknil še pred njihovim prihodom; Xen. *Hell.* 2.4.4–7. Poleg pehote je konjenica sodelovala tudi v spopadu na griču Munihija v Pireju; Xen. *Hell.* 2.4.10. Pri svojem drugem napadu na demokrate v Pireju se je Pavzanija oprl na dve mori Lakedajmoncev in na tri file atenske konjenice; Xen. *Hell.* 2.4.31.

da bi v Pireju zbrani moške mesto nenadoma napadli. Ko je moč demokratov v Pireju vse bolj naraščala in so njihove oborožene skupine zaradi oskrbe s potrebnim živežem dan za dnevom zapuščale Pirej, si je v orožju iz mesta znova upala samo konjenica, čeprav je imela nasprotna stran takrat le okrog sedemdeset konjenikov.⁵⁵ Če sledimo Ksenofontovemu opisu razmer v Atenah, se zdi, da je imela takrat konjenica pri obrambni Aten in njene širše okolice ter pri vzdrževanju notranjega reda najpomembnejšo vlogo. Pred peloponeško vojno je atenska konjenica štela 1000 konjenikov in je v normalnih razmerah tako po številu kot po pomenu zaostajala za vojsko težko oboroženih hoplitov.⁵⁶ Stanje v Atenah v času režima trideseterice, kakršnega nam slika Ksenofont, pa je seveda daleč od običajnih razmer. Trideseterica je namreč potem, ko je zaradi usmrtitev velikega števila ljudi odpor proti njeni politiki vse bolj naraščal, izbrala tri tisoč državljanov, ki so obdržali svoje orožje in ohranili pravice polnopravnih državljanov,⁵⁷ ostale pa je razorožila in jim njihove dotedanje državljanske pravice odvzela.⁵⁸ Ksenofont nikjer ne poroča, ali so te omejitve kakorkoli vplivale na obseg atenske konjenice,⁵⁹ zato bi si lahko na osnovi njegovega pisanja predstavljali, da je konjenica kot celota nastopila v podporo novemu režimu.⁶⁰ Vendar pa kljub možnosti, da trideseterica števila konjenikov sama ni bistveno spremenila, atenska konjenica v času njene oblasti že samo zaradi posledic predhodne peloponeške vojne števila 1000 gotovo ni več dosegala. Čeprav nam natančno število njenih pripadnikov v obravnavanem času danes ni znano,⁶¹ pa bi konjenica tudi v primeru, da bi se njeno število v primerjavi s predvojnimi več kot prepolovilo, po uveljavitvi seznama treh tisočev predstavljala pomemben del oboroženih enot državljanov,⁶² s katerimi je – ob oddelku

55 Xen. *Hell.* 2.4.24–27.

56 Potem ko so se atenski tirani raje kot na konjenico domačih posestnikov opirali na konjenico Tesalcev in so Atenci po izgonu tiranov konjenico kot nepotreben luksuz odpravili, je v 2. polovici 5. stol. pomen konjenice v Atenah znova začel naraščati. Sprva je konjenica štela le 300 konjenikov. Najverjetneje v obdobju miru med letoma 445 in 431 pa je narasla na 1000 mož. Organizirana je bila v 10 oddelkov po 100 mož iz vsake od desetih fil; gl. Anderson, *Ancient Greek Horsemanship*, 129–32; Németh, *Kritias und die Dreißig Tyrannen*, 76–78.

57 Ni povsem jasno, ali je bila v vrste treh tisoč državljanov vključena tudi atenska konjenica ali pa so bili njeni pripadniki vpisani na poseben, od prvega neodvisen seznam; gl. Krentz, *Thirty at Athens*, 64, tudi op. 38; Németh, *Kritias und die Dreißig Tyrannen*, 63.

58 Xen. *Hell.* 2.3.17–20. Kot poroča Ksenofont, je po Teramenovi usmrtitvi trideseterica celo izdala ukaz, da tistim, ki niso bili na seznamu treh tisočev, vstop v mesto ni dovoljen, izgnali pa so jih tudi z njihovih posestev; Xen. *Hell.* 2.4.1.

59 Ker Ksenofont konjenike še vedno deli po filah (*Hell.* 2.4.4.), bi lahko domnevali, da v organizaciji konjenice tudi po drastični omejitvi števila polnopravnih državljanov ni prišlo do pomembnih sprememb.

60 Gl. tudi Anderson, *Ancient Greek Horsemanship*, 133.

61 György Németh ocenjuje, da je atenska konjenica v času režima trideseterice in deseterice štela 300 konjenikov; Németh, *Kritias und die Dreißig Tyrannen*, 86–90.

62 Németh, *Kritias und die Dreißig Tyrannen*, 59–60, domneva, da konjeniki in petstomernikarji morda niso bili uvrščeni na seznam treh tisoč državljanov, temveč so državljanske pravice kot ločena skupina ohranili neodvisno od seznama 3000 državljanov-hoplitov. V tem primeru bi bilo atenskih državljanov v času režima trideseterice seveda več kot tri tisoč, delež konjenice pa bi v okviru celotnih oboroženih sil trideseterice predstavljal sorazmerno manjši delež.

Spartancev in morebitni najemniški vojski – trideseterica v Atenah lahko razpolagala.⁶³

Kako pomembna je bila vloga, ki jo je imela konjenica v vojski trideseterice, kaže tudi aretacija moškega prebivalstva Elevzine. Diodor poroča, da so Elevzinci in prebivalci Salamine pomagali izgnanim Atencem, zato so morali vsi umreti.⁶⁴ Medtem ko Ksenofont zajetja in usmrtitve Salaminecev ne omenja, dogodke v Elevzini precej natančno opisuje.⁶⁵ Tja je namreč trideseterico na njen ukaz spremljala tudi konjenica, ki je moški del prebivalstva prišla in ga pod vodstvom poveljnika Lizimaha v Atenah izročila enajsterici rabljev. S tem pa se njena vpletenost v dogodek še ni končala. Naslednjega dne so se morali na Kritijevo zahtevo v Odeonu zbrati vsi hopliti, ki so bili na seznamu, in konjeniki, da bi glasovali za obsodbo Elevzincev.⁶⁶ Tako jih na trideseterico ne bi vezale le koristi, ampak tudi strah zaradi storjenega zločina. Ksenofont ne pove, kako se je glasovanje končalo, in svojo pripoved zaključi, še preden navzoči začnejo glasovati. A glede na okoliščine, ki so glasovanje spremljale in so med navzočimi zagotovo vzbujale strah, je bil izid glasovanja povsem jassen. Ker nimamo trdnih dokazov za to, da je bil Ksenofont v času režima trideseterice v vrstah atenske konjenice, danes ne vemo, ali je bil takrat tudi sam med tistimi, ki so za usmrtitev Elevzincev, čeprav tega niso hoteli, morali glasovati. A videti je, da ga molk na tem mestu nekoliko izdaja. Čeprav se kot zgodovinar pisanju o smrti ni mogel izogniti in je smrt predvsem v njegovih zgodovinskih delih nenehno prisotna, dobimo na tem mestu vtis, da so bili dogodki v Odeonu preveč strašni in avtor o njih morda prav zato, ker jim je bil sam priča, ni želel pisati.⁶⁷

Kljub ukrepom, kakršna je bila prisilna obsodba Elevzincev v Odeonu, pa trideseterici konjenikov morda vendarle ni uspelo v celoti zadržati na svoji strani. Po porazu na Munihiji Ksenofont poroča, da je bilo na Trazibulovi strani že okoli sedemdeset konjenikov. Ali so bili med njimi tudi pripadniki konjenice, ki je podpirala režim v Atenah, ne vemo, zagotovo pa Ksenofonta med njimi ni bilo.⁶⁸ Tako bi lahko sklepali, ker tudi v nadaljevanju še vedno ne izvemo skoraj ničesar o tem, kaj se je dogajalo znotraj Trazibulovega tabo-

63 Diodor Sicilski drugače kot Ksenofont piše, da je trideseterica nadzor nad samim mestom zau-pala najemniškim vojakom; Diod. 14.32.4. Sicer pa slednji v svoji predstavitvi takratnega dogajanja v Atenah vojski trideseterice ne namenja posebne pozornosti. Vojaške sile trideseterice so omenjene na navedenem in na še dveh mestih, pri čemer je obakrat uporabljen zelo splošen izraz (ἡ δύναμις), ki o sestavi njenih enot ne pove ničesar; Diod. 14.32.2 in 33.2.

64 Diod. 14.32.4.

65 Xen. *Hell.* 2.4.8.

66 Xen. *Hell.* 2.4.9–10. Na velik pomen, ki ga je vsaj Ksenofont pripisoval takratnemu dogajanju v Odeonu, bi lahko sklepali tudi zato, ker je navedeni primer edini zbor treh tisoč državljanov, ki ga viri omenjajo; gl. Krentz, *Thirty at Athens*, 68.

67 Malo kasneje Ksenofont opiše usmrtitev skupine ljudi, ki so na svojih kmetijah nabirali potrebni živež. Konjeniki so jih pri tem zalotili in njihov poveljnik Lizimah jih je dal usmrtiti, čeprav so ujeti goreče prosili za svoja življenja in so tudi mnogi izmed konjenikov poveljnikovemu ravnanju nasprotovali; Xen. *Hell.* 2.4.26.

68 Ksenofont (*Hell.* 2.4.25) navaja samo približno število nasprotnikovih konjenikov. Če bi bil med njimi tudi sam, bi bila njegova številka mogoče bolj natančna.

ra. Bolj verjetno se zdi, da se je Ksenofont ob koncu državljanske vojne, ko je v dogodke aktivno posegla tudi Sparta s svojo vojsko, vojskoval na strani spartanskega kralja Pavzanije.⁶⁹ Ta je nastopil proti politiki rojaka Lizandra in v sporu podprl Trazibulove demokrate.⁷⁰ Pavzanijev poseg je zaključil kratkotrajno državljansko vojno in v Atenah so oblast znova prevzeli demokrati. Razglašeno je bilo, da se vsi udeleženci razen članov trideseterice, deseterice, enajsterice in deseterice, ki je vladala v Pireju, lahko vrnejo na svoje domove, krivice, ki so jih v preteklosti prizadejali, pa bodo pozabljene.⁷¹

II.

Nejasno ostaja, kakšne so bile kljub obljubljeni amnestiji posledice Ksenofontovega domnevnega sodelovanja z režimom trideseterice za njegovo nadaljnjo življenjsko pot. A ne glede na razloge za udeležbo na Kirovem pohodu Ksenofontovi spisi jasno kažejo, da je bilo njegovo življenje s konji tesno povezano. Edino obdobje v Ksenofontovem življenju, o katerem imamo veliko zanesljivih podatkov, je prav njegovo sodelovanje na Kirovem pohodu. Za obdobje v času pohoda smo skorajda do dneva natančno poučeni, kaj se je na pohodu dogajalo in kako je Ksenofont sam pohod doživljal. Na zanesljivo eni najtežjih preizkušenj v življenju so ga ves čas spremljali prav konji. Medtem ko lahko za čas pred bitko pri Kunaksi z veliko gotovostjo domnevamo, da je Ksenofont na pohodu konje imel, smo lahko povsem prepričani, da od Kunakse do Lampsaka večji del poti zanesljivo ni prehodil, ampak prejezdil. Ne le da je kot strateg zato, da bi svojo funkcijo lahko učinkovito opravljal, konja moral imeti, tudi na osnovi njegovega lastnega pisanja vemo, da so mu konji lajšali premagovanje izjemno naporne in nevarne poti,⁷² ki jo je od prvotnih približno 13.000 najemnikov preživelo le okoli 8.600. Čeprav Ksenofont tega izrecno nikoli ne omenja, lahko iz njegovega pisanja vendarle razberemo, da je bil konjem za njihovo pomoč hvaležen. Potem ko po prihodu v Lampsak za vrnitev domov ni imel dovolj sredstev, saj mu razen konja in tega, kar je imel pri sebi, ni ostalo prav nič, je moral konja prodati, da si je pridobil nujno potreben denar. Konj očitno ni bil prav dosti vreden, saj ga je prodal za 50 darejkov, kar znese okoli 1000 drahem. Vendar pa je Ksenofontu veliko pomenil. Ko sta za prodajo izvedela Ksenofontova prijatelja Biton in Navsiklej, sta konja odkupila, ker sta slišala, da je bil Ksenofontu v veliko veselje. Zato sta mu konja vrnila, zanj pa od Ksenofonta nista hotela sprejeti denarja, čeprav jima ga je očitno kljub pomanjkanju hotel dati.⁷³

69 Delebecque, *Essai sur la vie*, 38.

70 Xen. *Hell.* 2.4.31–34.

71 Xen. *Hell.* 2.4.38; Arist. *Ath.* 38.4–39.6. Gl. tudi Shear, *Polis and revolution*, 191–95.

72 Xen. *An.* 3.4.46–47; 4.5.35; 4.7.24; 7.3.45; 7.8.2.

73 Xen. *An.* 7.8.2–6. Morda bi si lahko ne le kot odraz Ksenofontove bogaboječnosti, ampak tudi kot znamenje njegovega spoštovanja do konj razložili to, da je ostarelega zaplenjenega konja podaril

Še bolj kot v *Anabasis* se Ksenofontov prijazen odnos do konj razkriva v delu *Konjenišvo*. V spisu, ki je v celoti posvečen skrbi in ravnanju s konji, nam Ksenofont že v prvem stavku pove, da ima s služenjem v konjenici dolgotrajne izkušnje, zato mu je vse, kar je s konjeništvom povezano, dobro poznano.⁷⁴ Delo nudi vrsto napotkov o tem, kako kupiti zdravo in predvsem za potrebe vojskovanja primerno žrebe,⁷⁵ kakšen naj bo žrebičkov značaj in kako v njem vzbuditi naklonjenost do človeka,⁷⁶ na kaj mora biti kupec bojnega konja pozoren, če kupuje že ujahanega konja,⁷⁷ kakšen hlev je najbolj primeren,⁷⁸ kaj mora o skrbi za konje vedeti konjski hlapec, kako skrbeti za čistočo hleva in konja,⁷⁹ kako se konju najvarneje približati in kako ga voditi,⁸⁰ kako mu nataktni brzdo,⁸¹ kako konja pravilno zajahati, kako na njem pravilno sedeti in kako ga med ježo najbolje voditi,⁸² kakšna je najprimernejša vadba za konja in jezdeca,⁸³ kako ravnati s preveč ognjevitim in kako s preveč počasnim konjem,⁸⁴ kako jezdit, da bo pogled na konja in jezdeca čim bolj veličasten,⁸⁵ kdaj in kako uporabljati ustrezno brzdo,⁸⁶ kakšen konj je najprimernejši za paradno jahanje ter kako in česa ga je treba naučiti,⁸⁷ ob tem pa tudi to, kako naj bosta jezdec in njegov konj v spopadu oborožena in zavarovana.⁸⁸ Ksenofontovi napotki za ravnanje s konji so med ljudmi, ki se s konji ukvarjajo, še danes upoštevani in cenjeni.⁸⁹ V prispevku se z vsemi ne bomo podrobneje ukvarjali, temveč se bomo nekoliko posvetili le tistim, ki najbolj očitno razkrivajo avtorjev odnos do teh plemenitih živali.

načelniku vasi, v kateri so se ustavili grški najemniki. Za konja je namreč slišal, da je posvečen soncu. Ker se je bal, da bi mu na poti zaradi izčrpanosti poginil, ga je raje podaril in prejemniku naročil, naj ga zredi in žrtvuje; Xen. An. 4.5.35.

74 Xen. Eq. 1.1.

75 Ksenofont (Eq. 1.1–17) navaja vrsto natančnih napotkov o žrebetovi ustrezni telesni zgradbi: o obliki in stanju kopit (1.2–3), obliki nožnih kosti in zgradbi nog (1.4–7), primernem videzu prsnega koša, hrbta in glave (1.7–8), občutljivosti čeljusti (1.9), postavitvi oči (1.9), oblikovanosti nozdrvi (1.10), bujnosti grive in velikosti ušes (1.11), višini vihra (1.11), oblikovanosti hrbta, ki omogoča čim boljše sedenje (1.11–12), obliki kolkov (1.12–13), primernem razmiku med zadnjima nogama (1.14), velikosti mod (1.15), možni napovedi velikosti konja (1.16).

76 Xen. Eq. 2.3.

77 Xen. Eq. 3.1–12: določitev konjeve starosti (3.1), konjeva pripravljenost, da sprejme uzdo (3.2) in se pusti zajahati (3.3), konjeva ubogljivost med ježo (3.4–6), konjeva sposobnost, da izvršuje vse, kar se zahteva v vojni (3.7–8), za bojnega konja primeren značaj (3.9–11).

78 Xen. Eq. 4.1–5: primerna oddaljenost hleva od gospodarjevega bivališča in njegova ustreznost za varovanost (4.1–2), tla, ki so za konjeva kopita najbolj ustreznost (4.3–5).

79 Xen. Eq. 5.1–6.2: kako je potrebno konja primerno privezati k jaslim (5.1), vsakodnevno čiščenje hleva (4.2), uporaba nagobčnika (5.3), čiščenje konja (5.5–6.2).

80 Xen. Eq. 6.3–6.

81 Xen. Eq. 6.7–11.

82 Xen. Eq. 6.16–7.12.

83 Xen. Eq. 7.13–14: vadba v maneži (7.13–19), urjenje konja na prostem v preskakovanju ovir, v ježi po hribu navzgor in navzdol (8.1–9), lov kot vaja v jezdenju (8.10), kako ravnati ob napadu na sovražnika (8.12).

84 Xen. Eq. 9.1–12.

85 Xen. Eq. 10.1–5.

86 Xen. Eq. 10.6–17.

87 Xen. Eq. 11.1–13.

88 Xen. Eq. 12.1–13.

89 Anderson, *Xenophon*, 3; Lee, *Greek Army*, 12, op. 49; Tuplin, »Xenophon (1)«, 1630.

Ksenofont, ki je konje nedvomno zelo dobro poznal, nenehno poudarja, da je treba s konji vedno lepo ravnati.⁹⁰ To ne pomeni le ustrezne prehrane, primerne bivališča, možnosti gibanja in podobne stvari, ki so seveda izredno pomembne, a nikakor ne zadoščajo. Konji namreč poleg vsega tega potrebujejo tudi primeren odnos tistega, ki se z njimi ukvarja. To pa ni nasilno ravnanje s konji, pri katerem pri konju dosežemo zaželeno obnašanje s strahom in bolečino, temveč umirjen in potrpežljiv pristop, ki upošteva konjeve zmožnosti in potrebe.⁹¹

Tako Ksenofont v primeru plašnih žrebet ali odraslih konj svetuje, kako jih je potrebno mirno in z veliko potrpljenja učiti, da se jim ni treba ničesar bati.⁹² Če se konj nečesa boji in se temu noče približati, ga lahko s pomočjo pogumnega konja ali pa tako, da se predmeta sami dotaknemo in nato konja mirno pripeljemo do njega, naučimo, da ni razloga za strah.⁹³ Pri tem postavlja kot osnovno načelo ravnanja s konji pravilo, da se konju v jezi nikoli ne smemo približati. Jeza je namreč, kot pravi, nepremišljena in vodi človeka v dejanja, ki jih mora kasneje obžalovati.⁹⁴ Če bi plašnega konja topli, bi le poglobili njegov strah, saj bi predmet svojega strahu povezal z bolečino v prepričanju, da je prav stvar, ki se je boji, kriva za prežete udarce.⁹⁵ Umirjeno ravnanje priporoča tudi pri delu z zelo ognjevitimi konji, pri čemer konjevo ognjevitost primerja z jezo pri človeku. Zato prav tako kot pri človeku, ki je nagle jeze, tudi pri ognjevitih konjih ne počnemo stvari, ki bi ga lahko ujezile.⁹⁶ Ksenofont ne nasprotuje uporabi grobe brzde, ostrog in biča,⁹⁷ a priporoča njihovo zmerno in blago uporabo. Tako glede grobe brzde svetuje, da se jo uporablja enako previdno, kot če bi šlo za nežno brzdo.⁹⁸ Prav tako priporoča, da tisti, ki želijo, da konj med ježo deluje čim bolj veličastno, ne vlečejo za brzdo ter ne uporabljajo biča in ostrog, saj bo učinek takšnega ravnanja prav nasproten zaželenemu.⁹⁹ Pri delu s konji priporoča odločno, a nikakor grobo ravnanje ter kot neprimerno zavrača učenje konj z udarci; ob tem nenehno poudarja, da je treba konju zato, da bi delo dobro opravil, omogočiti sprostitev.¹⁰⁰ Konj bo bolje delal, če bo vedel, da bo za svoje delo na koncu tako ali drugače nagradjen.¹⁰¹

90 Prim. tudi Xen. *Mem.* 2.3.9, kjer Sokrat sogovornika v pogovoru opozarja, da svojega ovčarskega psa, ki bi bil do pastirjev prijazen, nanj pa bi renčal, ko bi se mu približal, gotovo ne bi poskušal umiriti z jezo, temveč s prijaznostjo.

91 Xen. *Eq.* 10.14.

92 Xen. *Eq.* 2.5.

93 Xen. *Eq.* 6.14.

94 Xen. *Eq.* 6.13.

95 Xen. *Eq.* 6.15.

96 Xen. *Eq.* 9.2.

97 Xen. *Eq.* 8.4–5; 10.6.

98 Xen. *Eq.* 9.9.

99 Xen. *Eq.* 10.1.

100 Xen. *Eq.* 11.5.

101 Xen. *Eq.* 10.13–14.

V sklopu napotkov, ki so namenjeni temu, da bi se konj v človekovi družbi čim bolje počutil, in se ne nanašajo zgolj na zadovoljitev konjevih fizičnih potreb, ampak prav tako na vzpostavitev razumevajočega in prijaznega odnosa do konja, je potrebno omeniti tudi Ksenofontovo skrb za to, da se konjem vsakodnevna vadba ne bi zdela zoprna in dolgočasna. Vsem, ki delajo s konji, zato svetuje, naj kraj in dolžino vadbe spreminjajo, saj bodo konji na tak način raje vadili.¹⁰² Da konju ne bi povzročali nepotrebne bolečine in neugodja, je potrebno skrbeti tudi pri njegovi vsakodnevni negi. Ker je konjeva glava koščena, jo je potrebno umiti z vodo brez uporabe železnih ali lesenih pripomočkov, ki bi glavo lahko poškodovali. Isto velja za druge dele telesa, kjer bi neprimerna nega lahko povzročila poškodbe ali konju kako drugače škodovala.¹⁰³ S primerno skrbjo je že pri žrebičku mogoče doseči, da ne le vzljubi človeka, ampak naravnost hrepeni po njegovi družbi, saj njegovo prisotnost povezuje s prijetnimi dogodki, kot so hranjenje, dostop do vode in občutek varnosti.

Čeprav je tudi Ksenofont sam konje zagotovo imel rad, je pri pisanju o njih zelo stvaren. V delu *Spomini na Sokrata* svojemu učitelju pripisuje naslednje mišljenje: bogovi dajejo živalim življenje in hrano zaradi ljudi, saj so prav ljudje tisti, ki imajo od živali največje koristi.¹⁰⁴ Prepričani smo lahko, da je bil Ksenofont glede namembnosti živali s Sokratom povsem enakih misli. Po njegovem mnenju neubogljiv konj ni zgolj nekoristen, ampak se pogosto vede kot izdajalec in bolj koristi sovražniku kot sovražnikovi prijatelji.¹⁰⁵ Pri tem pa za svojo neposlušnost ni kriv sam, temveč njegov jezdec, ki s konjem ne zna pravilno ravnati.¹⁰⁶ Najplemenitejši in najpametnejši konji se bodo razvili v čudovita bitja, če jih bodo ukrotili že kot žrebičke, sicer bodo iz njih nastala neuporabna kljuseta.¹⁰⁷ Zato pa mož, ki ne skrbi primerno za svojega konja, zanemarja samega sebe, saj, kot piše Ksenofont, v nevarnosti gospodar svoje življenje izroči v varstvo konju.¹⁰⁸

102 Xen. *Eq.* 8.9.

103 Xen. *Eq.* 5.5–10.

104 Xen. *Mem.* 4.3.10; gl. tudi Xen. *Hier.* 6.15.

105 Xen. *Eq.* 3.4.6; Xen. *Eq.Mag.* 1.3.

106 Xen. *Oec.* 3.11. Ksenofont v delu *Kirova vzgoja* (5.2.17) preudarnost Perzijcev pri jedi primerja s premišljenostjo jezdecov na konju, ki morajo med ježo vse videti, vse slišati in tudi povedati vse, kar je potrebno.

107 Xen. *Mem.* 4.1.3.

108 Xen. *Eq.* 4.1.

BIBLIOGRAFIJA

Viri

Aristotel

Athenaion politea. V: Aristotle. *The Athenian Constitution, The Eudemian Ethics, On Virtues and Vices*. Angleški prevod H. Rackham. Loeb Classical Library. London: William Heinemann, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1952.

Diodor Sicilski

Bibliotheca historica. V: Diodorus of Sicily in twelve volumes. 6. zv. Angleški prevod C. H. Oldfather. Loeb Classical Library. London: William Heinemann, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1954.

Ksenofont

Anabasis. V: Xenophon. *Anabasis*. Angleški prevod Carleton L. Brownson. Loeb Classical Library. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 1998.

De equitandi ratione. V: Xenophon. *Scripta minora*. Angleški prevod E. C. Marchant. Loeb Classical Library. London: William Heinemann, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1956.

De equitum magistro gl. *De equitandi ratione*.

Hellenica. V: Xenophon. *Hellenica, books 1–4*. Angleški prevod Carleton L. Brownson. Loeb Classical Library. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 1997.

Hellenica. V: Xenophon. *Hellenica, books 5–7*. Angleški prevod Carleton L. Brownson. Loeb Classical Library. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 1997.

Memorabilia. V: Xenophon. *Memorabilia, Oeconomicus, Symposium*. Prevedla E. C. Marchant in J. Todd. Loeb Classical Library. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 2002.

Oeconomicus gl. *Memorabilia*.

Lizija

Orationes. V: *Lysiae Orationes*. Izdaja in opombe Carolus Hude. Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis. Oxonii: e typographeo Clarendoniano, 1946.

Paulus Orosius

Historiarum adversus paganos. V: Orosio. *Le storie contro i pagani*. 1. zv. Izdaja Adolf Lipold, prevod Aldo Bartalucci. Scrittori greci e latini. Milano: Fondazione Lorenzo Valla, Arnoldo Mandadori Editore, 1976.

Plinij Starejši

Naturalis historiae. V: Plinij Starejši. *Naravoslovje. Izbrana poglavja*. Izbral, prevedel in spremno besedo napisal Matej Hriberšek. Ljubljana: Modrijan, 2009.

Plutarh

Moralia. V: *Plutarch's Moralia in fourteen volumes*. 10. zv.. Angleški prevod Harold North Fowler. Loeb Classical Library. London: William Heinemann, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1949.

Literatura

Anderson, J. K. *Xenophon*. Bristol Classical Paperbacks. London etc.: Bloomsbury Publishing, 2008 (1. izd. 1974).

- Bratož, Rajko. *Rimska zgodovina 1. Od začetkov do nastopa cesarja Dioklecijana*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Študentska založba, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2007.
- Breitenbach, H. R. »Xenophon (6) von Athen«. RE 9 A (1967), 1596–2051.
- Delebecque, Édouard. *Essai sur la vie de Xénophon*. Études et commentaires 25. Pariz: Librairie C. Klincksieck, 1957.
- Finley, Moses I. *Studies in land and credit in ancient Athens, 500–200 B.C. The Horos-Inscriptions*. With a new introduction by Paul Millett. New Brunswick, Oxford: Transaction Books, 1985.
- Gray, Vivienne, ur. *Xenophon*. Oxford Readings in Classical Studies. Oxford, New York: Oxford University Press, 2010.
- Krentz, Peter. *The Thirty at Athens*. Ithaca, London: Cornell University Press, 1982.
- Lee, John W. I. *A Greek Army on the March. Soldiers and Survival in Xenophon's Anabasis*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Lendle, Otto. »Xenophon«. V: Kai Brodersen, ur., *Große Gestalten der griechischen Antike. 58 historische Portraits von Homer bis Kleopatra*. München: Verlag C. H. Beck, 1999.
- Németh, György. *Kritias und die Dreißig Tyrannen. Untersuchungen zur Politik und Prosopographie der Führungselite in Athen 404/403 v. Chr.* Heidelberger Althistorische Beiträge und Epigraphische Studien, Band 43. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2006.
- Raepsaet, Georges. »Pferd.« V: Hubert Cancik in Helmuth Schneider, ur., *Der Neue Pauly* 9, 692–703. Stuttgart, Weimer: Verlag J. B. Metzler, 2000.
- Roy, J. »The Mercenaries of Cyrus.« *Historia* 16, št. 3 (1967): 287–323.
- Schumacher, Leonhard. *Sklaverei in der Antike. Alltag und Schicksal der Unfreien*. München: Verlag C. H. Beck, 2001.
- Schütrumpf, Eckart E. »Xenophon aus Athen [2]«. V: Hubert Cancik in Helmuth Schneider, ur., *Der Neue Pauly* 12/2, 633–42. Stuttgart, Weimer: Verlag J. B. Metzler, 2003.
- Schwartz, Eduard. »Quellenuntersuchungen zur griechischen Geschichte«. *Rheinisches Museum für Philologie* 44 (1889), 161–93.
- Senegačnik, Brane, ur. *Antologija antičnega govorništva: Lisija, Izokrat, Demosten, Ciceron, Evmenij*. Spremnja študija Matej Hriberšek. Prevodi in spremne besede Matjaž Babič, Sonja Capuder, Matej Hriberšek, David Movrin. Ljubljana: Študentska založba, 2001.
- Shear, Julia L. *Polis and revolution. Responding to Oligarchy in Classical Athens*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Tulpin, Christopher J. »Xenophon (1)«. V: Simon Hornblower in Antony Spawforth, ur., *The Oxford Classical Dictionary*, 1628–1631. Oxford, New York: Oxford University Press, 1999.
- . ur. *Xenophon and his World*. Papers from a conference held in Liverpool in July 1999. *Historia*, Einzelschriften 172. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2004.

XENOPHON ON HORSES

Summary

Based on Xenophon's writings on horses, the paper begins with a partial account of his life prior to his decision to join Cyrus, and continues by outlining his attitude to horses, animals with whom he lived in close contact.

Except for the period spent campaigning with Cyrus' Greek mercenaries (401–400 BC), the life of Xenophon remains largely unknown, raising a number of still unanswered questions. While the final answers are probably going to remain obscure, it may be surmised – on the basis of his horse writings as well – that the author came from an affluent family. As an Athenian of substance, he would have been classified as a knight, and since the representatives of this class fought in the Athenian cavalry, it was this combat arm to which he would have belonged. There is no hard and fast evidence that he took an active part in the last years of the Peloponnesian War. However, his fairly detailed account of the Athenian developments following the peace treaty suggests that Xenophon remained in the city during the rule of the Thirty Tyrants, when many residents were obliged to leave, and, as a cavalry member, actively supported the regime to the end.

In fact, Xenophon's presentation of the contemporary events highlights the cavalry's role to the extent that it appears to have played a crucial part in defending the city and regime. But despite the cavalry's support of the Thirty, its members do not seem to have flocked out of Athens in the uncertain conditions which followed the fall of the Thirty and the restoration of democracy. Thus Xenophon's decision to join Cyrus the Younger's expedition may have been influenced not by his recent support of the Thirty alone, but also by reasons unknown today. While there is no solid proof of his closer association with horses prior to Cyrus' expedition, Xenophon's writing in the *Anabasis* leaves no doubt that he spent at least the greater part of the campaign on horseback. The horses not only eased his difficult journey but helped him stay alive. Of this he was well aware: as he admonishes horse owners in his work *On Horsemanship*, the master entrusts his life to the horse in times of danger, and the one who neglects his horse practically neglects himself.

Xenophon's chequered and adventurous life brought him in close contact with horses, affording him a wealth of personal experience and knowledge of these animals. His writings, *On Horsemanship* in particular, are thus a mine of information on their breeding, grooming, training, feeding and general treatment, as well as on what can be expected of them when they are suitably groomed and treated. While this paper omits a detailed account of Xenophon's advice on horse treatment, it does examine more closely those instructions which reflect most clearly the author's attitude to the noble animals.